

Dossier

Patrimoni en perill: el mas de les Farreres a Rellinars

M. Dolors Moreno Albareda

Mas de les Farreres
i capella de Sant Felip
Neri (Rellinars)

Introducció

El terme de Rellinars pertany a la comarca del Vallès Occidental, partit judicial de Terrassa, però una bona part del seu territori està enclavat en els terrenys geogràfics de la comarca del Bages. De fet, va formar part de la vegueria de Manresa i encara es troba dins de l'àmbit del Bisbat de Vic.

Volem que aquestes puntualitzacions serveixin per a comprendre que les explicacions i les recerques do-

cumentals són, a vegades, complexes, donada la dualitat de fonts entre arxius comarcals dispersos. Amb aquesta introducció també volem explicar que, encara que aquí us parlem d'un cas concret i alhora emblemàtic al nostre país, amb independència del lloc on es trobi i d'on depengui, parlem de l'estat i la situació actual de moltes altres masies escampades arreu de Catalunya.

Les terres de les Farreres es troben a Rellinars, però la seva història està

molt lligada a la història manresana dels darrers segles.

No es tracta de fer un estudi històric de la masia –que ja hem apuntat en altres llocs– ni pretenem ser exhaustius en aquest sentit. Som conscients que encara queden molts interrogants per resoldre en la història i la formació d'aquesta llar perquè, com hem apuntat abans, els documents es troben escampats i presenten moltes llacunes, a més del fet de no haver pogut analitzar a fons els

protocols particulars. Per això, som conscients que deixem les portes obertes a la investigació d'alguns temes que mereixen ser estudiats amb molta més cura. Però creiem que, ara, cal fer ja alguna cosa urgent i explicar les peripècies d'un patrimoni que, malgrat llurs propietaris, també és nostre.

Les possessions actuals de les Farreres arriben per les Serres fins al collet dels Capellans, limitant amb Castellbell i El Vilar; el mas ja enrunat de les Llobatonas, que també forma part de la finca, es troba a la carena del Sallés, a la vessant propera a Can Serra i Can Vinyes de Sant Vicenç de Castellet; i a causa de diferents permutes es delimitaren, ja al segle XVIII, les peces de terra que anaven fins al Camí Ral, per la serra del Ginebral i fins a la riera de Matarrodona.

Breu història de la masia

La propietat de Les Farreres va començar amb l'home de confiança (presumiblement un ferrer) dels senyors de Montcada que li van donar, el segle X, la concessió del molí de blat senyorial que havia de donar servei als nous habitants de la vessant nord de la Serra de l'Obac, un cop foragitats els perills sarraïns de la plana vallesana.

Al recer de l'antiga capella preromànica de Sant Pere i Sant Fermí de Rellinars, va formar-se el feu de les Farreres, vora la riera de Rellinars, i la sagrera que connectava el territori amb el Bages i la Catalunya Central, amb molts indrets encara per reconquerir i colonitzar.

Des d'aleshores, des del segle X-XI, la gent del mas va formar part de la vida del terme de Rellinars de manera protagonista. La casa va anar creixent, les terres donaven fruit i els lligams amb totes les famílies importants de l'entorn es materialitzaren en unes propietats riques i pròsperes.

No tenim notícies d'alguns anys però coneixem dades disperses dels qui van ajudar a construir la casa que, amb ampliacions diverses i noves estades de masoveria, molí, etc., és la

Vista de l'entrada del mas de les Farreres (Rellinars)

que encara podem veure ara: la masia del segle XIX, la que s'enfrontà amb els francesos primer i amb els carlins després.

Segons un primer document ja citat per Balari¹ en un document extret de l'ACA², Ramon de Moncada i el seu nebot Guillem Ramon donen en emfiteu a Berenguer Ferrer el molí de blat i les seves pertinences. El document és del 1185 i devia referir-se al molí que els senyors de Moncada habilitaven per a tots els habitants del nou terme repoblat, això és, les actuals poblacions de Vacarisses i Rellinars, en l'afany repoblador de la Catalunya Central i el pas al Llobregat.

Les notícies referents a les dues centúries següents són escasses, però no tenim dubte sobre la continuïtat de l'ocupació i la rompuda de boscos que va tenir lloc a la vall de la riera de Rellinars. Ja al segle XV, retrobem un Nadal Farreres i el seu fill Bernat actuant amb el *baiulus* dels Desfar en transaccions de terres i bestiar i el cognom apareix documentat sovint fins al segle XVII en els arxius notariais de Terrassa i en les Visites Pastorals del Bisbat de Vic, tal com hem recollit en altres publicacions³. El 1633 trobem encara un Jaume Farreres que permuta algunes de les se-

ves propietats amb Jaume Puigdore de Mura i Miquel Pobla de Barata⁴.

Amb tot, a la mateixa època trobem que Dalmau Desfar dona, el 1486, el molí de Rellinars amb totes les seves pertinences a Vicenç Gibert⁵. A partir d'aquest moment, els Gibert apareixen sovint en compres de parcel·les i ramats, conjuntament amb altres parents del poble com els Selva, Vila, Alavedra, etc. No sabem ben bé com van anar les coses entre els dos propietaris veïns i, freqüentment, emparentats però les bones relacions es van mantenir com ho demostra el fet que, ja a mitjans del segle XIX, cedissin a mitges una partida de terres del Colldorta per a edificar-hi la nova església parroquial i el cementiri municipal⁶.

Sembla, doncs, que a partir del segle XVI prosperen conjuntament les dues llars: els Gibert, que mantingueren encara els seus lligams agrícoles a Rellinars, i els Farreres. El 1566, Pere Ferreres és el dener nomenat pel senyor de Castellbell, Francesc Amat⁷. Per tant, l'àmbit format pel Gibert de Baix i les Farreres, amb totes les propietats que acumularen des de l'Església Vella i la carena de les Serres fins a Castellbell i El Vilar, i les vinyes i boscos en direcció al Ca-

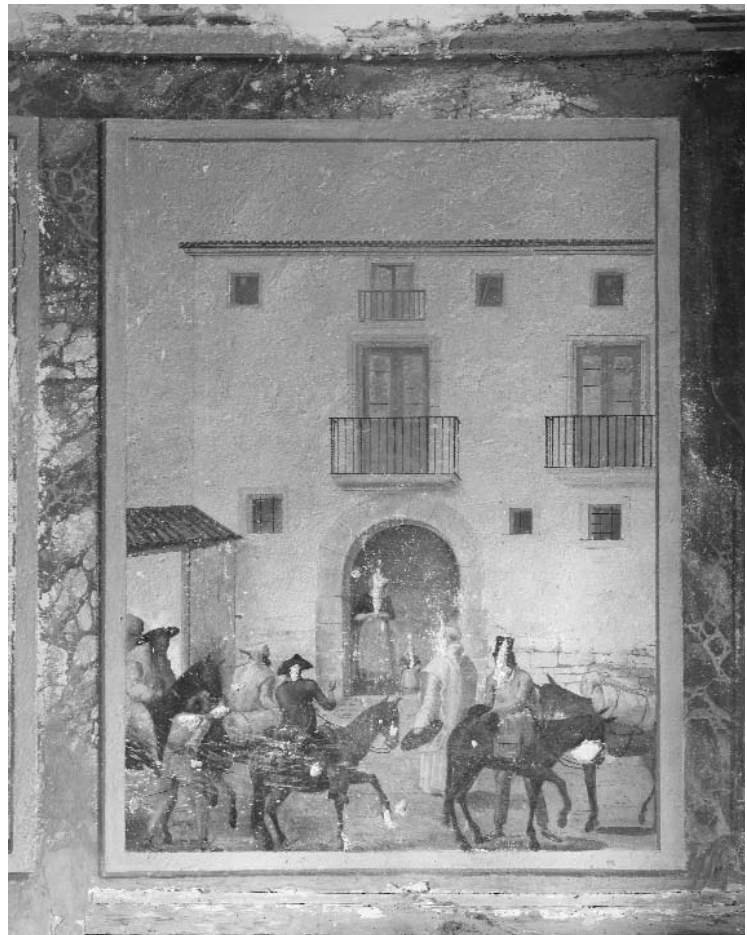
mí Ral els converteixen ambdós en terratinents importants.

A començaments del segle XVII, al mas de les Farreres, es va construir i es va consagrar la capella de Sant Felip Neri, amb un retaule sobre fusta, desaparegut fa pocs mesos. Aquesta ermita va substituir, en moltes ocasions, les funcions de l'església parroquial ja que es trobava ben proveïda de mitjans eclesiàstics i litúrgics⁸ com expliquen les Visites Pastorals. De fet, el 1960 es va celebrar amb una festa el tercer centenari de la consagració de l'ermita.

Al segle XVIII, el 1766, els Farreres sembla que ja havien canviat d'interessos, doncs els propietari del mas és "Miquel Serratacò i Farreras, taxador d'or de Barcelona, senyor útil i propietari del Mas Farreras de Rellinars que fa un establiment de terres al pagès Esteve Cardona. Fa l'escriptura el notari manresà Josep Enrich, i n'és testimoni Ignasi Enrich, argentier de Manresa."⁹

A partir d'aquest moment, el cognom Farreres desapareix dels censos rellinassencs però el conjunt format pel molí vell (Gibert de Baix), el Mas de Les Farreres i la construcció –que degué iniciar-se a finals del segle XVIII o començaments del següent– del Gibert de Dalt, continua progressant amb uns propietaris que, possiblement, cada cop s'interessen més pels canvis industrials i polítics i als qui la riquesa fa buscar noves estades.

En tots els àmbits d'estudi sobre la Guerra del Francès, són prou conegudes les pintures murals sobre alguns esdeveniments cabdals d'aquest succés històric a Manresa, i que es troben a la sala principal del mas de les Farreres. Alguns d'aquests frescos foren reproduïts per F. Cuixart a instàncies de l'Ajuntament de Manresa, representant la batalla del Bruc, el Sometent, el Pare Montanyà i la Crema del Paper Segellat¹⁰. Tanmateix és curiós que els representants dels gremis per discutir la Crema del Paper Segellat (1811) foren un Jaume Padró, dels fusters, i Francesc Oller, dels torcedors de seda¹¹. Un altre fuster manresà, Benet Sabata, fou mort pels francesos a Rellinars per on

Pintura del 1811 situada a l'entrada del mas de les Farreres (Rellinars). Foto Rafel Casanovas

se sap que fugiren i que l'Alcalde Major de la ciutat fos l'Antoni Ubach i Marquet, que es refugià a la casa pairal de la serra de l'Obac¹² i que, per tant, havia de creuar gairebé per força les propietats de les Farreres.

És molt possible que la mestressa que apareix en una d'aquestes pintures, a l'entrada de la casa, fos na Magdalena Arola, la qui ocupava el mas amb el seu fill i hereu, Jacint Feiner, nascut el 1812 i que morí solter. Però al llarg del segle XIX, tant els Arola de les Farreres com els Gibert s'integraran a la vida manresana i deixaran en segon lloc les preocupacions pels masos pairals. Ben aviat trobem els Arola a Manresa, relacionant-se amb les famílies Pons i Soler¹³. Els Gibert, l'Anton i en Segimon Gibert i Padrós¹⁴, continuen encara ocupant la batllia i altres càrrecs a Rellinars durant molts anys, però a mitjans del mateix segle XIX, l'hereu Joan Gibert

Alsina ja neix a Manresa igual que la resta dels seus descendents.

Així, tot i l'allunyament dels seus propietaris, el conjunt format per la casa nova del Gibert de Dalt, l'antic mas pairal de les Farreres, el molí del Gibert de Baix, el cup del Navarcles, la masoveria de Can Cotis i les Llobatonos, conjuntament amb tota la massa forestal, vinyes i conreus, explotats per parcers, jornalers i rabassaires vinguts de les contrades veïnes¹⁵, foren el motor econòmic del creixement del nucli urbà del poble de Rellinars durant tot el segle XIX fins l'arribada de la fil·loxera, com ho va demostrar l'esplèndida exposició dels productes vinícoles i d'agricultura que va lluir l'aleshores senyor de les Farreres, Joaquim Soler Arola, a l'Exposició Manresana de 1901¹⁶. L'aprofitament dels camps que voregen la masia de les Farreres permetia obtenir una producció força im-

portant, de graduació elevada i òptima per a l'exportació d'aiguardents, donades les característiques del sòl¹⁷.

Tot i així, aquesta exhibició no reflectia però la situació real de la família.

Dissortadament, la prosperitat econòmica va estar lligada a una política de casaments familiars, pubilles, morts prematures i sense fills que van fer que els Soler Arola, embrancats també en el desenvolupament industrial manresà i altres aventures polítiques, a més dels coneguts desastres econòmics engendrats per la fil·loxeira –que arribà a Rellinars el 1894, tot just recuperats de la tempesta del 27 de juliol del 1847– i la pèrdua dels mercats d'aiguardent, es veiessin en dificultats per mantenir tot el patrimoni familiar.

N'Heribert Pons i Arola, fill petit d'Ignasi Pons i Enrich, advocat i diputat també com el seu cosí Joaquim Soler Arola, va voler refer les esperances amb un nou enllaç dins la família però, tot i haver obtingut la dispensa papal per a casar-se amb una cosina germana, el casament no es va dur a terme¹⁸. El 1909 es va fer construir la casa Pons de Barcelona, a la Rambla Catalunya,¹⁹ per l'arquitecte manresà Alexandre Soler March i finalment es casà el 1912 amb Pilar Vives i Oller de Sant Fruitós de Bages, pubilla de la fàbrica Vives, i amb qui van seguir relacionant-se (com ho demostra l'apadrinament de la bandera del 1925¹⁹), tot i que la Pilar havia mort el 1918 de sobrepert.

El 1917, un cop va néixer la seva única filla, Mª Lluïsa, l'Heribert Pons va aconseguir adquirir una bona part de les propietats rellinassenques que pertanyien a la família materna “en compra a D. Teresa Padrós-Gibert i Torras i D. Alfonso Soler Padrós-Gibert, tutores de D. Joaquin Soler Arola”²⁰. Així queden definitivament segregades la masia de les Farreres i una bona part de les terres agrícoles i forestals del conjunt primitiu.

Quan les propietats passaren a mans del diputat Heribert Pons i Arola, la masia es convertí en estada temporal i d'estiu de la família, deixant-la sovint en mans de masovers i parcers que foren els qui en tin-

gueren cura i procuraren fer-ne el manteniment necessari per tal garantir-ne uns mínims d'habitabilitat, sense gaire reformes. Ell i els seus descendents hi habitaren sempre esporàdicament, a temporades: com a refugi als anys 30 si era necessari i, després, enmig de viatges per Europa i estades a Puerto Rico o San Sebastián. De fet, la seva segona esposa, Dolores Hernández Usera, no posà mai els peus a Rellinars.

Durant la Guerra Civil tingué cura de les Farreres l'alcalde republicà de Rellinars, en Gaietà Gall, que era, al mateix temps, masover del Gibert de Baix, i, tot i haver estat ocupada la masia per refugiats, els garantí la integritat dels seus béns i els retornà a la Mª Lluïsa al final del conflicte.

Aquesta situació de temporalitat es va mantenir després de la seva mort, el 1945, quasi sense variacions, fins l'última dècada del segle XX, en què l'habità la seva filla, Mª Lluïsa Pons Vives, morta l'any 1998, amb el seu únic fill. Des d'aleshores la masia de les Farreres (i tots els seus béns) ha estat pràcticament abandonada i a mercè de depredadors de tota mena. La masoveria de Can Cotis i les vinyes que formaven part del lot adquirit per l'Heribert Pons, ha patit un destí semblant després de la mort d'en Joan Bassó, el darrer masover, l'any 2003.

Situació actual

Dissortadament, la història que acabem d'explicar és força usual en moltes de les nostres comarques però no podem deixar de lamentar la pèrdua d'elements tan importants i significatius del nostre patrimoni cultural i de la nostra memòria històrica.

La masia de Can Cotis està formada per una construcció típica de masia catalana en pedra, amb el cos central més elevat respecte els laterals, amb una era al davant i coberts annexos per a usos agrícoles. Sota la casa, al damunt de la riera, una cova, eremítica segons alguns autors²¹, servia també de magatzem de les collites. Actualment es manté l'estructura exterior i la coberta en un estat

molt precari i l'interior, especialment l'embigat i els elements de fusta, està totalment malmès.

La casa de les Farreres ha sofert diferents ampliacions al llarg dels segles que han modificat l'estructura primitiva de la masia. Al voltant de l'era i del pati central de la casa s'hi van anar afegint coberts adossats, destinats sobretot a la producció vinícola. La seva conservació és força deficient i empitjora dia a dia.

La capella de Sant Felip Neri conserva la planta original, amb absis semicircular i campanar simple d'espaldanya. El retaule primitiu fou substituït pel de l'oratori de la Casa Pons de Barcelona. El seu estat de conservació és encara correcte.

Els tres elements arquitectònics concrets als que hem fet referència, les Farreres, Can Cotis i la capella de Sant Felip-Neri es troben catalogats en l'Inventari del Patrimoni Cultural Immoble de Catalunya del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; també estan inclosos en el Catàleg de Masies i Patrimoni Arquitectònic del Pla d'Ordenació Urbànica Municipal de l'Ajuntament de Rellinars, pendent de l'aprovació provisional.

A Catalunya i arreu es produeixen molts casos semblants d'abandonament del patrimoni arquitectònic però en el cas que exposem, les Farreres, considerem que hi ha elements molt més agreujants que la pèrdua d'unes masies i d'unes parets més o menys antigues: els frescos originals de la Guerra del Francès serien, possiblement, suficients per a justificar la nostra denúncia, però és que, de més a més, els arxius documentals vinculats a les famílies que han estat relacionades amb el mas, es troben a l'abast de les rates. El mobiliari i les restes originals de la Casa Pons de Barcelona; els objectes d'ús quotidià d'una llar pairal, els atuells agrícoles, els vestigis familiars, etc. resten indefensos sota un sostre que es pot esfondrar a qualsevol moment, perquè no s'hi han fet reformes ni reparacions des de fa dècades.

Les administracions locals, molt sovint mancades de recursos, topen inevitablement amb la desídia d'uns

propietaris que ni fan ni deixen fer i han de contemplar la ruïna de tresors del patrimoni.

Si això fos un conte començaria dient: Hi havia una vegada una masia a punt d'ensorrar-se... Però és un fet real i, malauradament, freqüent: cases abandonades que guarden vells tresors, que es fan malbé.

La despreocupació dels propietaris, la deixadesa i el desamor per tot allò que guarda les Farreres, han convertit una de les peces més emblemàtiques del municipi, i també de la memòria col·lectiva del nostre poble, en una quasi-ruïna difícil de suportar per a tots aquells qui la veiem diàriament. Les possibilitats de l'administració local són molt escasses davant de fets com aquest i el finançament és impossible i topa contínuament amb la manca de recursos de la legislació vigent. No existeix un poder que permeti, ni al poble ni als representants del poble, fer-se càrrec de situacions com aquestes si no hi ha un recolzament d'administracions superiors supramunicipals, i hem de veure, amb desencís i impotència, com s'ensorren les propietats que volem protegir per manca de recursos i d'indefensió davant el passotisme dels propietaris que no saben, o no volen valorar allò que tenen i que valoren molt més els seus conciutadans que ells.

I ara també la vella masoveria de Can Cotis amenaça una ruïna evident. Les pròsperes i productives vinyes que foren l'orgull d'En Joaquim Soler Arola s'han convertit en peus bords enmig de les feixes abandonades, les oliveres resten perdudes i sense poder, tota la infraestructura de dipòsits per l'aprofitament de les aigües és inútil, i tots els estris que foren reflex d'una producció important reposen obsolets i abandonats.

Can Cotis i les Farreres moren i s'ensorren davant d'uns Plans que no poden fer res sense l'ajut dels organismes oficials i sense la col·laboració de llurs propietaris. Com hem dit abans, no són casos aïllats al nostre territori però, tot i així, potser encara podem fer alguna cosa per salvar-les abans que sigui inevitable.

Masia de Can Cotis (Rellinars).

BIBLIOGRAFIA

- BALARI JOYANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, 2 vols. Barcelona 1899
- COMAS I CLOSAS, Francesc, *Leonci Soler i March*, Valls 2007
- FAURA, Josep M., *Història de la serra de l'Obac*, Barcelona 1993
- FERRANDO I ROIG, Antoni *El Parc Natural de Sant Ilorenç del Munt i Serra de l'Obac. Història i arqueologia vistos per un excursionista*, Sabadell 1983
- FERRER ALÓS, Llorenç "Genealogia de la família Soler-March" *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 2. Manresa 1982
- MORENO ALBAREDA, M. Dolors, *Rellinars*, Terrassa 1986
- MORENO, M. Dolors, PERARNAU, Claudi "Restauracions i projectes: Les barraques de vinya de Rellinars" *Dovella*, núm. 78 p. 17-20
- PICANYOL, Llogari, "Rellinars. Notícies històriques" *Sabadell-lum*, oct. 1961
- SARRET I ARBÓS, *Manresa en la guerra de la Independència*. Manresa 1960
- SANVICENS I MORENO, Jordi, *Estudi edafoclimàtic de Les Farreres*, URV 2008
- VALLS I PUEYO, Joan *El Castell i el seu terme. Notícies històriques de Castellbell i El Vilar*. Manresa 1993
- XVIII Ronda Vallesana. Rellinars*. Sabadell 1997

NOTES

1. BALARI , Orig. P.675. MORENO, Rellinars, p.33
2. ACA, Alf.I, num 393.
3. MORENO, Rellinars.p.45-48
4. MORENO, Rellinars, p. 47
5. Arxiu Notarial de Terrassa, Jaume Gili 1455-1458; ANT Jaume Gili 1453-1469
6. PICANYOL, Llogari, p.18-19
7. VALLS I PUEYO, Joan p.88
8. Arxiu Diocesà de Vic. Sèrie Visites Pastors. Lligall Rellinars, 1721-1730, fol. 794
9. Documentació particular.
10. MORENO, Ronda Vallesana, p. 98
11. SARRET, p.27
12. FAURA, p.120, 177
13. FERRER I ALÓS, p. 34
14. MORENO, Rellinars, p. 67
15. Dovella, num. 78, p.20
16. COMAS I CLOSAS, Francesc, p. 32
17. SANVICENS, p. 17
18. Conversa enregistrada amb la Sra. Mª Lluïsa Pons i Vives, el 17/05/1997
19. *En nombre y representación del Il·ltre. Obispo de la Diócesis el párroco de San Fructuoso Dr. don Francisco Esquerrá bendijo la bandera que apadrinaron la linda niña M. Luisa Pons Vives y el Diputado don Heriberto Pons.*
20. Arxiu Municipal de Rellinars, T.14 Padró 1918 *Riquesa Rústica* FERRANDO, p. 193

M. Dolors Moreno Albareda

Doctora en Filologia Clàssica